

Inhoud

Langs Rijn en Donau 9

Tussen wouden en water 311

Langs Rijn en Donau

Inhoud

Brief aan Xan Fielding: bij wijze van inleiding 12

1

De Lage Landen 29

2

De Rijn op 44

3

Opperduitsland in 69

4

Winterreise 104

5

De Donau: seizoenen en kastelen 136

6

De Donau: ik nader een Kaiserstadt 168

7

Wenen 195

8

De rand van de Slavische wereld 228

9

Praag in de sneeuw 245

10

Slowakije: eindelijk een stap vooruit 265

11

De marken van Hongarije 281

Noten 304

*Linque tuas sedes alienaque litora quaere,
o juvenis: major rerum tibi nascitur ordo.
Ne succumbe malis: te noverit ultimus Hister,
Te Boreas gelidus securaque regna Canopi,
quique renascentem Phoebum cernuntque cadentem
major in externas fit qui descendit harenas.*
Titus Petronius Arbiter

*Ik sloeg op tafel en riep: 'Genoeg!
Ik ga op weg.'
Moet ik hier dan mijn bestaan verkniezen?
Mijn leven is van mij; vrij als de einder,
Ongebonden als de wind.*
George Herbert

*Want de rijke tijd is nu voorbij –
O jongen die tot wasdom komt, o sneeuw die smelt,
O leegte die mettertijd gevuld moet raken –
Hier ligt de ruwe grond, die je moet bewerken,
Onbegroeid; het is de Twaalfde Nacht, of wat je wilt...
Wat je wilt.*
Louis MacNeice¹

Brief aan Xan Fielding: bij wijze van inleiding

Beste Xan,

Zonet heb ik de laatste hand gelegd aan de reconstructie van deze tocht; de tijd waarover het gaat staat me dus zeer helder voor de geest en latere gebeurtenissen lijken zich in een nog nabijer verleden te hebben afgespeeld; het valt me derhalve moeilijk te geloven dat het moment in 1942 op Kreta, toen we elkaar voor het eerst ontmoetten – beiden met zwarte hoofddoeken, lopend op laarzen en met sjerpen om ons middel, naar behoren uitgerust met dolken met zilver en ivoor ingelegde gevesten, gekleed in witte geitenharen mantels en onder het vuil – al meer dan dertig jaar geleden is. Op deze eerste ontmoeting op de hellingen van de Kedros volgden tal van andere ontmoetingen en avonturen, en gelukkig behelsde onze soort ongeregelde oorlogvoering lange perioden van inactiviteit in de bergen die ons onderdak boden: gewoonlijk lagen we hoog als arenden, onder takken of de sterren of, in de winter, onder druipende stalactieten, tussen de rotsen en praatten we over het leven dat we voor de oorlog hadden geleid.

Inderdaad: onze onverschilligheid tegenover de misère van het bestaan in de grotten en de snelheid waarmee we ons bij naderend gevaar uit de voeten konden maken, waren zo op het oog de meest geschikte eigenschappen voor het leven op het door de Duitsers bezette Kreta. Geheel anders dan in een moderne oorlog mocht worden verwacht, was het echter de in onbruik geraakte keus voor Grieks op school geweest die ons op het kalksteen had doen belanden. Met een inzicht dat ooit zeldzaam werd geacht, had het leger beseft dat de antieke taal, hoe onvolkomen beheerst ook, de kortste weg naar de moderne vormde: vandaar de plotselinge regenbui van veel wonderlijke figuren op de rotsen van het vasteland en de eilanden. Wonderlijk, omdat Grieks allang niet meer verplicht was op scholen waar het nog steeds werd onderwezen: het was uitsluitend de gretige keuze – onbewust geïnspireerd, vermoed ik, doordat ons in onze kindertijd *Helden* van Kingsley was voorgelezen – van een eigenzinnige en excentrieke minderheid: een vroege hunkering die een vaag maar plezierig stempel op al die amateur-grotbewoners had gedrukt.

Het toeval wilde dat we geen van beiden de school naar behoren hadden afgemaakt: aan jouw collegeloopbaan was abrupt een einde gekomen door ongelukkige familieomstandigheden en aan de mijne doordat ik was weggestuurd, en beiden waren we, op jongere leeftijd dan de meesten van onze generatiegenoten, in ons eentje op weg gegaan. Deze eerste omzwervingen – zonder een cent op zak, wars van bindingen, door onze respectieve ouders met een frons bezien en door dezelfde mentaliteit ingegeven – hadden zich langs tamelijk overeenkomstige lijnen voltrokken, en terwijl we, om elkaar bezig te houden, onze levens van voor de oorlog reconstrueerden, waren we het er al gauw over eens dat de rampen die ons ertoe hadden gebracht te vertrekken, allerminst rampen waren geweest maar eerder een enorm fortuinlijk toeval.

Dit boek is het resultaat van een poging deze eerste tocht, waarvan ik je fragmentsgewijs het verhaal heb gedaan, volledig uit de doeken te doen en te ordenen, met alle details die ik me nog voor de geest kan halen. Het verhaal, dat in Constantinopel zou moeten eindigen, is langer geworden dan ik had verwacht; ik heb het in drieën gedeeld en dit eerste deel breekt af midden op een willekeurig gekozen maar belangrijke brug over de Midden-Donau. De rest komt nog. Van meet af aan heb ik het aan jou willen opdragen, wat ik nu doe, met groot genoegen en iets van de formaliteit van de stierenvechter die voor het begin van de *corrida* een vriend zijn steek toewerpt. Mag ik de gelegenheid te baat nemen om van deze brief een soort inleiding te maken? Ik wil dat het relaas, vanaf het begin, helemaal tot het einde doorloopt zonder dat het door allerlei uitleg wordt opgehouden. Er dient echter een korte schets van de aanleiding tot deze reis aan vooraf te gaan.

We moeten even teruggaan in de geschiedenis.

In het tweede jaar van de Eerste Wereldoorlog, kort nadat ik was geboren, voeren mijn moeder en zuster weg naar India (waar mijn vader koloniaal ambtenaar was) en werd ik achtergelaten, zodat een van ons het zou overleven als het schip door een onderzeeboot tot zinken zou worden gebracht. Ik zou worden meegenomen als de oceanen veiliger zouden zijn geworden en, zo niet, in Engeland blijven tot de oorlog tot een snel en glorieus einde zou zijn gebracht. De oorlog duurde echter lang en schepen waren schaars; vier jaren verstreken; en in die tussentijd verkeerde ik, op een tijdelijke basis die onvermijdelijk steeds langer werd, onder de hoede van een heel vriendelijk en heel eenvoudig gezin. Deze periode, gedurende

welke ik van mijn ouders en zuster gescheiden was, was het tegendeel van de beproeving die Kipling in *Baa Baa Black Sheep* beschrijft. Alles wat ik wilde, mocht ik doen zoals ik verkoos. Er was geen sprake van dat ik ongehoorzaam was: er werd me gewoon niet gezegd wat ik moest doen of laten; nog minder vielen er strenge woorden of vermanende klappen. Dit nieuwe gezin en dit decor van schuren, hooischelven en distels, met hier en daar een wolk struiken en de golvingen van ploegruggen en -voren, waren het eerste waarop ik, voor zover ik me kan herinneren, mijn blik liet rusten. Ik bracht deze belangrijke jaren, waarvan men zegt dat ze zo'n vormende invloed hebben, min of meer door als een op hol geslagen boerenkind; ze zijn me bijgebleven als een tijd van volledige en onversneden gelukzaligheid. Toen mijn moeder en zuster eindelijk terugkeerden rende ik dus een paar velden weg en stelde me op norske, Northamptonshire-toon uit alle macht teweer tegen hun avances. Ze begrepen dat ze met een kleine wilde – en geen vriendelijke – van doen hadden: de vreugde van het weerzien werd getemperd door hartverscheurende wanhoop. Niettemin voelde ik me heimelijk aangetrokken door deze magnifieke vreemden. Ze waren extravagant in een mate die mijn fantasie verre overtrof. Ik was gefascineerd door het krokodilpatroon van de schoenen waarin een van hen eindigde en door het matrozenpakje van de ander, die vier jaar ouder was dan ik, het plooirokje, de drie witte banden op de blauwe kraag, de zwartzijden sjaal met dat witte koord en die fluit en die gegalonneerde pet met de nog onontcijferbare gouden letters die samen de naam *H.M.S. Victory* vormden. Tussen hen beiden in dartelde en sprong in het hoge gras een zwarte pekinees, met op slobkousen lijkende witte pootjes, die als een zwakzinnige zijn tong uit de bek liet hangen.

Die verrukkelijke wetteloze jaren hadden me, schijnt het, ongeschikt gemaakt voor de geringste zweem van dwang. Met tact, charme en bedrevenheid, geholpen door mijn snelle afvalligheid en door Londen en *Peter Pan* en *Where the Rainbow Ends* en *Chin Chin Chow* slaagde mijn moeder erin een volledige wijziging in mijn affectie teweeg te brengen en me min of meer te temmen voor huiselijk gebruik. Mijn eerste stappen op het onderwijspad, toen de tijd ervoor was gekomen – op een kleuterschool, daarna op een school van mijn zuster waar ze ook kleine jongens accepteerden en ten slotte op een afgrijselijke middelbare school in de buurt van Maidenhead die naar een Keltische heilige was vernoemd – liepen echter zonder uitzondering op rampen uit. Omdat ik op het oog onschadelijk was, zo langzaam aan presentabeler oogde en me verfrissend ongedwongen uit-

liet, nam ik aanvankelijk iedereen zeer voor me in. Maar zodra de vroege invloeden in mijn leven zich deden gelden, moeten die kortstondige deugden op anderen als een wreedaardig Fauntleroy-verniss zijn overgekomen – een vernis dat ik me cynischerwijs had aangemeten ter maskering van het Charles Addams-beest dat eronder op de loer lag; de hoeveelheid wandaden die zich al snel begon op te hopen kreeg er slechts een dreigender accent door. Als heden ten dage mijn blik op overeenkomstige kinderen valt, word ik bezocht door dezelfde gevoelens, en door afgrijzen.

Eerst heerste er totale verwarring, en toen wanhoop. Na een bijzonder minne streek, toen ik ongeveer tien was, werd ik meegenomen naar twee psychiaters. In een recente biografie heb ik opgetogen gelezen dat de eerste en aardigste van hen ook door Virginia Woolf is geraadpleegd, en even dacht ik dat ik misschien wel eens in de wachtkamer naar haar heb zitten staren; maar helaas: ze consulteerde hem nog voor ik geboren was. De tweede, die er strenger uitzag, beval een gemengde en zeer vooruitstrevende school voor lastige kinderen in de buurt van Bury St. Edmunds aan.

Salsham Hall, in Salsham-le-Sallows, was een onclassificeerbaar maar innemend landhuis met bossen en een onrustig meer in een deel van Suffolk waar de hemel weids was en veel klokkentorens stonden. Het werd gedreven door een man met grijs haar en wilde ogen die majoor Truthful heette, en toen ik onder het gemengde en excentriek ogende personeel twee baarddragers – toen nog heel zeldzaam – ontwaarde en de zware armbanden en de barnsteen en de kwasten en de eigengesponnen wol zag en kennismaakte met mijn medeleerlingen – ongeveer dertig jongens en meisjes van vier tot bijna twintig, allen gekleed in bruine wambuizen en lopend op sandalen: het muzikale bijna-genie dat nu en dan toevallen kreeg, de miljonairsneef die met een stok langs de landweggetjes jacht maakte op passerende auto's, de knappe en lichtelijk kleptomane admiraalsdochter, de zoon van de onderwapenheraut die aan nachtmerries leed en een aanstekelijke, geërfde hartstocht voor heraldiek had, de achterlijken, de slaapwandelaars en de mythomanen (waarmee ik hen bedoel die nadrukkelijker dan de rest uiting gaven aan hun fantasie, hetgeen, aangezien niemand ons geloofde, geen kwaad kon) en ten slotte de kleine booswichten als ik die alleen maar erg stout waren – wist ik dat ik het er leuk zou vinden. De natuuraanbiddende ritmische gymnastiek in een schuur en het dansen in de open lucht, waarbij de majoor zowel de staf als de kinderen voorging, waren eerst een beetje verwarrend, omdat iedereen naakt was. Lichtvoetig en vol ernst, op de maat van een baby-piano en een blokfluit, maakten we